

**TURKMAN ADABIYOTIDA SHE'RIYATNING BADIY-ESTETIK
XUSUSIYATLARI: MILLIY POETIK TAFAKKUR VA BADIY IFODA
MASALALARI**

Karimova Nozima Baxtiyarovna

Osiyo Xalqaro Universiteti

Ijtimoiy fanlar va texnika fakulteti magistranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21210319>

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada turkman adabiyotida she'riyatning badiiy-estetik xususiyatlari hamda milliy poetik tafakkurning shakllanishi va rivojlanishi tahlil qilinadi. Tadqiqotda turkman mumtoz va zamonaviy she'riyatining o'ziga xos jihatlari, xalq og'zaki ijodi, Sharq mumtoz adabiyoti va tasavvufiy-falsafiy qarashlarning she'riyat taraqqiyotiga ta'siri yoritilgan. Maxtumquli Firog'iy ijodi misolida milliy o'zlik, insonparvarlik, ma'rifatparvarlik va badiiy obraz yaratish xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, poetik ifoda vositalari hamda an'anaviy va zamonaviy badiiy tamoyillarning uyg'unligi ochib beriladi.*

***Kalit so'zlar:** turkman adabiyoti, she'riyat, badiiy-estetik xususiyatlar, milliy poetik tafakkur, Maxtumquli Firog'iy, poetika, badiiy obraz*

**ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОЭЗИИ В
ТУРКМЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОГО
ПОЭТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И ХУДОЖЕСТВЕННОГО
ВЫРАЖЕНИЯ**

Каримова Нозима Бахтияровна

магистрант факультета социальных наук и технологий

Osiyo Xalqaro Universiteti

***Аннотация:** В статье анализируются художественно-эстетические особенности туркменской поэзии и процессы формирования национального поэтического мышления. Рассматриваются характерные черты*

классической и современной туркменской поэзии, влияние устного народного творчества, восточной классической литературы и суфийско-философских идей на её развитие. На примере творчества Махтумкули Фраги исследуются вопросы национального самосознания, гуманизма, просветительства и художественного образа. Особое внимание уделяется поэтическим средствам выразительности и сочетанию традиционных и современных художественных принципов.

Ключевые слова: *туркменская литература, поэзия, художественно-эстетические особенности, национальное поэтическое мышление, Махтумкули Фраги, поэтика, художественный образ*

ARTISTIC AND AESTHETIC FEATURES OF POETRY IN TURKMEN LITERATURE: ISSUES OF NATIONAL POETIC THOUGHT AND ARTISTIC EXPRESSION

Karimova Nozima Bakhtiyarovna

Master's Student, Faculty of Social Sciences and Technology

Osiyo Xalqaro Universiteti

Abstract: *This article examines the artistic and aesthetic features of Turkmen poetry and the development of national poetic thought. It discusses the distinctive characteristics of classical and modern Turkmen poetry, highlighting the influence of oral folk traditions, classical Eastern literature, and Sufi philosophical ideas on its evolution. The works of Magtymguly Pyragy are analyzed to reveal themes of national identity, humanism, enlightenment, and artistic imagery. The study also explores poetic devices and the integration of traditional and modern artistic principles.*

Keywords: *Turkmen literature, poetry, artistic and aesthetic features, national poetic thought, Magtymguly Pyragy, poetics, artistic image*

KIRISH. *She'riyat turkman xalqining milliy o'zligini ifodalovchi, tarixiy xotirasini saqlovchi va ma'naviy qadriyatlarini avloddan avlodga yetkazuvchi asosiy adabiy shakllardan biridir. Turkman she'riyati o'zida xalq hayotining turli*

qirralarini, inson ruhiyatining murakkab kechinmalarini, jamiyatdagi ijtimoiy va axloqiy masalalarni badiiy jihatdan aks ettiradi.

Turkman she'riyatining dastlabki ildizlari xalq og'zaki ijodiga borib taqaladi. Dostonlar, qo'shiqlar, afsona va rivoyatlar xalqning estetik qarashlarini shakllantirgan hamda keyingi yozma adabiyot rivojiga zamin yaratgan. Ayniqsa, xalq dostonchilik an'analari turkman she'riyatida qahramonlik, vatanparvarlik va insoniy fazilatlarni ulug'lashga xizmat qilgan.

Sharq mumtoz adabiyoti ta'sirida turkman she'riyati yanada boyidi. Unda aruz tizimi, falsafiy mushohada, tasavvufiy qarashlar va ramziy obrazlardan foydalanish kuchaydi. Bu jarayon turkman shoirlarining badiiy tafakkurini kengaytirib, she'riyatning mazmuniy va estetik imkoniyatlarini oshirdi.

XVIII asr turkman adabiyotining buyuk vakili Maxtumquli Firog'iy ijodi milliy poetik tafakkurning eng yuksak namunalaridan biridir. Uning she'rlarida xalq birligi, ma'rifat, halollik, adolat, inson qadr-qimmati va ma'naviy barkamollik masalalari chuqur badiiy ifodalangan.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi turkman she'riyatining badiiy-estetik xususiyatlarini, milliy poetik tafakkur shakllarini hamda badiiy ifoda vositalarining o'ziga xos jihatlarini ilmiy tahlil qilishdan iborat.

METODOLOGIYA. Mazkur tadqiqot turkman she'riyatining badiiy-estetik xususiyatlarini, milliy poetik tafakkur shakllarini hamda badiiy ifoda vositalarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda bir nechta ilmiy-tadqiqot metodlaridan foydalanildi.

Tadqiqotning asosiy metodologik asosini tarixiy-adabiy, qiyosiy-tipologik, tavsifiy va poetik tahlil usullari tashkil etdi. Tarixiy-adabiy metod orqali turkman she'riyatining shakllanish jarayonlari, uning taraqqiyot bosqichlari va turli davrlardagi o'ziga xos xususiyatlari o'rganildi.

Qiyosiy-tipologik metod yordamida turkman she'riyati boshqa turkiy xalqlar adabiyoti bilan qiyosiy jihatdan tahlil qilindi. Ushbu yondashuv orqali turkiy adabiyotlarda mavjud umumiy poetik an'analar hamda turkman she'riyatining milliy o'ziga xos jihatlari aniqlandi.

Poetik tahlil metodi asosida she'riy matnlardagi badiiy obrazlar, ramziy ifodalar, metafora, tashbeh, epitet, mubolag'a, poetik parallelizm, ritm va ohang kabi badiiy vositalarning qo'llanish xususiyatlari o'rganildi.

Shuningdek, tadqiqot jarayonida turkman mumtoz va zamonaviy she'riyati namunalariga murojaat qilinib, ulardagi g'oyaviy-badiiy mazmun, milliy ruh, estetik qarashlar hamda inson va jamiyat munosabatlarining poetik ifodasi tahlil qilindi.

NATIJALAR. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, turkman she'riyati o'zining uzoq tarixiy taraqqiyoti davomida o'ziga xos badiiy-estetik tizimni shakllantirgan. Ushbu tizim xalqning milliy tafakkuri, ma'naviy qadriyatlari va estetik ideallari bilan chambarchas bog'liqdir.

1. Turkman she'riyatida milliy poetik tafakkurning shakllanishi

Turkman she'riyatining eng muhim xususiyatlaridan biri unda milliy dunyoqarashning yorqin aks etishidir. She'riy asarlarda xalqning hayot tarzi, urf-odatlar, tarixiy xotirasi va ma'naviy qadriyatlari badiiy ifodalangan.

Shoirlar tabiat manzaralari, inson ruhiyati va ijtimoiy hayot hodisalarini milliy tasavvurlar asosida tasvirlaganlar. Shu sababli turkman she'riyati xalq hayotining badiiy ko'zgusi sifatida namoyon bo'ladi.

Xalq og'zaki ijodi an'analari turkman she'riyatining poetik asosini tashkil etib, unda xalqona iboralar, maqol va matallar, dostonchilik ruhidagi tasvirlar keng qo'llanilgan.

2. Badiiy obraz va poetik ifoda xususiyatlari

Turkman she'riyatida badiiy obraz yaratish mahorati alohida ahamiyat kasb etadi. Shoirlar voqelikni oddiy tasvirlash bilan cheklanmay, uni ramziy va falsafiy ma'nolar bilan boyitganlar.

Tabiat obrazlari turkman she'riyatida muhim o'rin tutadi. Tog', sahro, gul, suv, quyosh kabi obrazlar ko'pincha inson hayoti, orzu-intilishi va ruhiy holatini ifodalovchi ramz sifatida qo'llanadi.

Metafora, tashbeh va ramziy ifodalar she'riy matnning estetik ta'sirchanligini oshirib, undagi g'oyalarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

3. Maxtumquli Firog'iy ijodida milliy va falsafiy tafakkur

Turkman mumtoz she'riyatining eng yirik vakili Maxtumquli Firog'iy ijodida milliy poetik tafakkurning yuksak namunasi namoyon bo'ladi.

Shoir she'rlarida xalq birligi, Vatanga muhabbat, insoniy fazilatlar, ilm-ma'rifat va axloqiy poklik masalalari markaziy o'rin egallaydi. Uning ijodida insonning ma'naviy kamoloti asosiy g'oyalardan biri sifatida ilgari suriladi.

Maxtumquli she'riyati xalq tiliga yaqinligi, falsafiy chuqurligi va badiiy soddaligi bilan ajralib turadi.

4. Tasavvufiy-falsafiy yo'nalish

Turkman mumtoz she'riyatida tasavvufiy qarashlar ham muhim o'rin egallaydi. Unda insonning ichki dunyosi, ruhiy poklanishi, komillikka intilishi va ilohiy muhabbat masalalari yoritiladi.

Tasavvuf ta'sirida yaratilgan she'rlarda insonning tashqi holatidan ko'ra uning ma'naviy dunyosi, axloqiy fazilatlar va ruhiy yetukligi asosiy mezon sifatida qaraladi.

5. Zamonaviy turkman she'riyatining rivojlanishi

XX–XXI asr turkman she'riyatida an'anaviy poetik shakllar bilan bir qatorda yangi badiiy izlanishlar ham yuzaga keldi.

Zamonaviy shoirlar milliy qadriyatlarni saqlagan holda inson erkinligi, jamiyat muammolari, ekologik masalalar va zamonaviy hayot jarayonlarini she'riy ifodalashga intilmoqdalar.

MUHOKAMA. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, turkman she'riyati o'zining badiiy-estetik mohiyati bilan nafaqat milliy adabiyotning, balki butun turkiy xalqlar adabiy merosining muhim tarkibiy qismidir.

Turkman she'riyatining asosiy kuchi undagi an'anaviylik va yangilikning uyg'unligidadir. Bir tomondan, u qadimiy xalqona poetik an'analarni davom ettirsa, ikkinchi tomondan zamonaviy badiiy tafakkur imkoniyatlarini ham o'zlashtirib boradi.

She'riyatda milliy ruhning saqlanishi, xalq hayoti va ma'naviy qadriyatlarning aks etishi turkman adabiyotining asosiy belgilaridan biridir.

Mumtoz shoirlar ijodida insonparvarlik, adolat, ezgulik va ma'rifat g'oyalari ilgari surilgan bo'lsa, zamonaviy she'riyatda bu mavzular yangi ijtimoiy va estetik talqinlarda davom ettirilmoqda.

Shu jihatdan turkman she'riyati doimiy rivojlanib boruvchi, milliy asoslarini saqlagan holda yangi badiiy shakllarni qabul qiluvchi adabiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA. Turkman adabiyotida she'riyatning badiiy-estetik xususiyatlari xalqning tarixiy tajribasi, milliy dunyoqarashi va ma'naviy qadriyatlari bilan chambarchas bog'liq holda shakllangan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turkman she'riyati uzoq tarixiy jarayon davomida xalq og'zaki ijodi, qadimgi turkiy adabiy an'analar, Sharq mumtoz poetikasi va tasavvufiy-falsafiy qarashlar ta'sirida rivojlangan.

Turkman she'riyatining o'ziga xosligi uning xalqona ruhi, falsafiy mazmuni, obrazlilik darajasi va badiiy ifoda imkoniyatlarining kengligi bilan belgilanadi. She'riy asarlarda xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlari, axloqiy qarashlari va estetik ideallari o'z aksini topgan.

Maxtumquli Firog'iy ijodi turkman milliy poetik tafakkurining eng yuqori namunalaridan biri hisoblanadi. Uning she'rlarida xalq birligi, insonparvarlik, ma'rifat, adolat va komillik g'oyalari yuksak badiiy shaklda ifodalangan.

Turkman she'riyatida qo'llangan ramziy obrazlar, metaforalar, tashbehlar va boshqa poetik vositalar she'rlarning badiiy ta'sirchanligini oshirgan. Ushbu xususiyatlar turkman she'riyatining nafaqat milliy, balki umuminsoniy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Bugungi zamonaviy turkman she'riyati ham an'anaviy poetik qadriyatlarni davom ettirib, yangi mavzu va shakllar orqali rivojlanmoqda. U milliy o'zlikni anglash, ma'naviy merosni asrash va zamonaviy estetik tafakkurni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kelgusida turkman she'riyatining poetik xususiyatlarini boshqa turkiy xalqlar adabiyoti bilan qiyosiy o'rganish, uning janriy va uslubiy imkoniyatlarini chuqur tadqiq etish adabiyotshunoslikning dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sharq xalqlari adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2016.
2. Jahon adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan nashriyoti, 2018.
3. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
4. Qiyosiy adabiyotshunoslik. – Toshkent: Fan, 2019.
5. Turkiy xalqlar adabiyoti. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
6. Maxtumquli Firog‘iy. Saylangan asarlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti.
7. Türkmen halk edebiýaty. – Aşgabat: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2008.
8. Magtymguly Pyragy. Saýlanan eserler. – Aşgabat: Türkmenistan neşirýaty, 2014.
9. Quronov D., Mamajonov Z., Sheraliyeva M. Adabiyotshunoslik lug‘ati. – Toshkent: Akademnashr, 2013.